

Menter Bro Morgannwg Proffil Iaith 2016

Mai 2016

www.Cwmni2.cymru

www.nico.cymru

1. Cyflwyniad

Mae'r proffil hwn yn edrych ar sefyllfa'r Gymraeg ym Mro Morgannwg, a'r ffordd mae siaradwyr Cymraeg yr ardal yn defnyddio'r Gymraeg yn eu cymunedau.

Y nod yw edrych ar gyd-destun y Gymraeg heddiw yn yr ardal fel bod modd ystyried sut i gynyddu cyfleoedd i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio'r Gymraeg. Bydd yn cynorthwyo'r Fenter i gynllunio'n strategol a gweithredu fel partner dylanwadol wrth i sefydliadau orfod ateb y gofynion statudol sydd arnynt o ran y Gymraeg yn eu hardaloedd.

**Mae gan Fro
Morgannwg
13,189 o
siaradwyr
Cymraeg, sef
10.8% o'r
boblogaeth**

Seiliwyd y proffil hwn ar ystadegau Cyfrifiad 2011; Arolwg Defnydd Iaith 2013-15, Llywodraeth Cymru; Cyfrifiad Lefel Disgyblion Ysgolion Cymru 2015, Llywodraeth Cymru; Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned: Astudiaeth Ymchwil, Prifysgol Bangor 2015; gan gyfeirio hefyd at ganlyniadau arolwg a gynhaliwyd yn ardaloedd Mentrau'r De Ddwyrain yn ystod mis Chwefror a Mawrth 2016, gyda 733 o ymatebion.

Cynnwys

1. Cyflwyniad	1
2. Cyd-destun.....	3
3. Siaradwyr Cymraeg Bro Morgannwg.....	9
4. Defnyddio'r Gymraeg.....	13
<i>i Yn y cartref</i>	16
<i>li Y Gymuned</i>	18
<i>lii Addysg</i>	21
<i>iv Dysgu Cymraeg</i>	24
<i>v Gweithle</i>	26
<i>vi Sefydliadau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol</i>	28
<i>vii Cyfryngau Cymdeithasol</i>	30
5. Casgliad.....	31
6. Argymhellion.....	33
7. Adnoddau Defnyddiol	37

2. Cyd-destun

Gyda phoblogaeth o 126,300, mae Bro Morgannwg yn ardal hardd sy'n gymysgedd o'r gwledig a'r diwydiannol gyda phedair tref, Penarth, y Barri, Llanilltud Fawr a'r Bont-faen. Ar y cyfan, mae llawer o drigolion y Fro yn mwynhau safon byw sy'n uwch na'r cyffredin ac mae dangosyddion iechyd, gofal cymdeithasol a lles y Fro yn uwch na chyfartaledd Cymru. Er hyn, mae yna rai ardaloedd yn y Fro sy'n dioddef anawsterau cymdeithasol ac economaidd ac mae rhai rhannau o'r Barri ymhlith yr ardaloedd sydd â'r lefelau uchaf o amddifadedd yng Nghymru.

Yn dilyn penderfyniad Llywodraeth Cymru i ddiddymu Menter y Fro yn 2013, sicrhaodd Menter Caerdydd dendr i ddatblygu ac arwain prosiect yn ymwneud â'r Gymraeg ym Mro Morgannwg. Yn sgil y gwaith hwn, sefydlwyd Menter Bro Morgannwg er mwyn sicrhau bod y cyfleoedd gorau posibl ar gael i drigolion y Fro ddefnyddio'r Gymraeg ar lefel gymdeithasol.

Mae Menter Bro Morgannwg yn canolbwyntio ar y meysydd strategol canlynol:

- Gweithgareddau a digwyddiadau cymunedol a chymdeithasol cyfrwng Cymraeg i drigolion Bro Morgannwg.
- Gweithio mewn partneriaeth a chynorthwyo Cyngor Sir Bro Morgannwg i wella'r ddarpariaeth Gymraeg i drigolion yn y Fro.
- Sicrhau cyllid gan gronfeydd allanol er mwyn creu gwasanaethau Cymraeg ar gyfer trigolion Bro Morgannwg.
- Asesu'r angen yn flynyddol am wasanaethau Cymraeg yn y Sir.
- Cryfhau'r defnydd o'r rhwydweithiau digidol a marchnata'n fwy effeithiol.
- Annog a hyrwyddo perchnogaeth gymunedol o'r iaith Gymraeg o fewn y Sir.
- Casglu data ac ymchwil ynghylch sefyllfa'r Gymraeg yn y Sir.
- Cydweithio gyda mudiadau lleol a chenedlaethol er mwyn codi proffil gweledol y Gymraeg a chryfhau statws yr iaith yn y Sir.

Drwy ganolbwyntio ar y meysydd hyn mae'r Fenter yn cwmpasu prif flaenoriaethau strategol Llywodraeth Cymru a Chyngor y Fro o ran y Gymraeg, sef y teulu, plant a phobl ifanc, y gymuned a'r gweithle.

Un o brif bartneriaid y Fenter yw Cyngor Sir Bro Morgannwg a nod y Fenter yw datblygu'r berthynas hon ymhellach er mwyn sicrhau bod y Cyngor yn gwireddu'i ofynion statudol o ran sicrhau cyfleoedd teg drwy'r Gymraeg i drigolion Y Fro. Nod arall y Fenter yw datblygu partneriaethau gyda sefydliadau yn y Sir o bob sector er mwyn datblygu rhwydweithiau gwaith effeithiol o ran y Gymraeg ym Mro Morgannwg.

Cynhaliodd y Fenter Asesiad Anghenion yn 2013 er mwyn darganfod pa gyfleoedd cymdeithasol oedd ar gael trwy gyfrwng y Gymraeg ym Mro Morgannwg, gan fesur y galw am weithgareddau pellach. Yn ôl yr adborth a gasglwyd fe welwyd bod diffyg cyfleoedd yn y ddarpariaeth gymdeithasol cyfrwng Cymraeg oedd ar gael ym Mro Morgannwg a bod galw cryf am fwy o wasanaethau a gweithgareddau Cymraeg yn y Sir ar draws pob categori oed.

Prif gyllidwyr y Fenter yw Llywodraeth Cymru, Cyngor Celfyddydau Cymru, Cyngor Bro Morgannwg a'r Gronfa Loteri Fawr. Wrth ffurfio'r Fenter, sefydlwyd Fforwm Iaith Gymraeg Bro Morgannwg, er mwyn dod â mudiadau a chymdeithasau sy'n gweithredu drwy'r iaith Gymraeg ym Mro Morgannwg at ei gilydd; i adrodd nôl am eu maes gwaith, rhannu syniadau am arfer da ac ystyried cyfleoedd i gydweithio.

Mae'r Fenter, gyda'i phartneriaid yn y Fforwm, yn cynnig ffynhonnell o arbenigedd o ran hyrwyddo'r Gymraeg yn yr ardal. Mae'n bartner allweddol i'r Cyngor Sir o ran ei gynorthwyo i wireddu'r nod o gynnal a chynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg dros y blynyddoedd i ddod.

Yn ogystal â chynyddu cyfleoedd i siaradwyr Cymraeg ehangu eu defnydd o'r iaith yn eu bywydau bob dydd, bydd angen i'r Cyngor ynghyd â'i bartneriaid gynllunio'n strategol ar gyfer yr hirdymor i gynyddu nifer ei siaradwyr. Yn rhanbarth y de ddwyrain, mae cynyddu cyfleoedd addysg Gymraeg yn hanfodol, a law yn llaw â hynny, mae angen sicrhau bod gan y gweithlu dwyieithog sy'n cael ei

greu, gyfle i barhau i ddefnyddio'r Gymraeg yn y byd gwaith. Efen bwysig arall yw denu pobl i ddysgu'r iaith o'r newydd ac i fagu hyder yn y sgiliau sydd ganddynt ar ba lefel bynnag, ac mae dilyniant a chefnogaeth yn hollbwysig i hyn.

O ran y cyd-destun polisi a deddfwriaeth mae'r Fenter Iaith yn gweithredu ynddo, mae ffocws cenedlaethol amlwg ar y Gymraeg mewn sawl maes, ac mae cyfrifoldeb ar yr Awdurdod Lleol, y Bwrdd Iechyd ac eraill i gwrdd â'r gofynion hyn yn lleol. Dyma'r prif rai:

Cynlluniau iaith a Safonau'r Gymraeg

Caiff cynlluniau iaith Gymraeg eu disodli gan drefn newydd o ofynion a ddaw i rym yn sgil Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Yn ogystal â rhoi statws swyddogol i'r Gymraeg, mae'r Mesur, drwy reoliadau, yn gosod safonau statudol yn ymwneud â'r Gymraeg ar gyrrff yng Nghymru.

Yn eu plith mae safonau hybu (safonau rhif 145 a 146) sy'n golygu bod angen i Gyngor Bro Morgannwg:

- Pennu targedau i hybu'r Gymraeg a hwyluso defnydd yn ehangach yn yr ardal, a chynnal neu gynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg.
- Cyhoeddi canlyniadau hyn yn ogystal â rhestr o weithgareddau sydd wedi'u trefnu neu eu hariannu i hybu defnyddio'r Gymraeg.

Strategaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg 2012-17: *Iaith fyw: iaith byw*

Cyhoeddodd y Llywodraeth ddatganiad polisi *Bwrw Mlaen* ym mis Awst 2014 sy'n adeiladu ar *Iaith fyw: iaith byw*. Ochr yn ochr â'r dyletswyddau statudol ar y Cyngor, y Bwrdd Iechyd ac eraill o dan

Safonau'r Gymraeg, yn y ddogfen hon, mae'r Llywodraeth yn nodi ei ffocws hyd at 2017, sef:

- yr economi a'r Gymraeg
- cynllunio strategol gwell ar gyfer y Gymraeg
- y defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned
- newid ymddygiad ieithyddol.

Fel rhan o'r nod o gryfhau'r defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned, mae'r Llywodraeth yn nodi ei disgwyliadau ar gyfer Mentrau Iaith Cymru, sef eu bod yn:

- hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg ymhlith trigolion, cymdeithasau a sefydliadau lleol
- bod yn gyfnewidfa gwybodaeth sirol a lleol
- adnabod anghenion a chydweithio gyda'r awdurdodau lleol ac yn sgil hynny sicrhau darpariaeth yn unol â strategaethau iaith sirol
- cynnal prosiectau penodol i ateb yr anghenion lleol a, lle bo'n briodol, gefnogi cymunedau penodol.

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn rhestru saith o nodau ar gyfer llesiant cenedlaethau'r dyfodol yng Nghymru. Yn eu plith mae sicrhau '*Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu*'.

Yn ôl Llywodraeth Cymru: "*Bydd y cynlluniau lles rydym yn bwriadu ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol eu paratoi yn sgil Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ffordd bwysig o sicrhau bod y nod o weld y Gymraeg yn ffynnu yn ystyriaeth ganolog o fewn polisi cyhoeddus yn y dyfodol.*"

Mwy na Geiriau

'Mwy na geiriau...' yw fframwaith strategol Llywodraeth Cymru ar gyfer gwella gwasanaethau Cymraeg ym maes iechyd, gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol. Nod y targedau ar gyfer Awdurdodau Lleol a Byrddau Iechyd i wella eu gwasanaethau Cymraeg yw ateb gofynion ieithyddol pobl gan wella ansawdd y gofal.

Cynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg (dan Ddeddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013)

Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl bod awdurdodau lleol yn ymateb i'r targedau a osodwyd yn y Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg:

- mwy o blant saith oed yn cael eu haddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg
- mwy o ddisgyblion yn parhau i wella eu sgiliau iaith wrth drosglwyddo o'r ysgol gynradd i'r ysgol uwchradd
- mwy o fyfyrwyr yn astudio drwy gyfrwng y Gymraeg
- mwy o fyfyrwyr 16-19 yn astudio Cymraeg a phynciau drwy gyfrwng y Gymraeg
- mwy o fyfyrwyr â sgiliau uwch yn y Gymraeg

Yng Nghynllun Strategol y Gymraeg mewn Addysg ar gyfer Cyngor Bro Morgannwg (2014-2017), mae'r Cyngor yn nodi'r canlynol:

Mae'r Cyngor yn ymroddedig i sicrhau y darperir lleoedd ychwanegol o'r safon uchaf mewn ysgolion meithrin a chynradd cyfrwng Cymraeg i fodloni'r twf a ragwelir yn y galw, a bod y rhain ar gael o fewn pellter rhesymol i gartrefi disgyblion.

Ein cynllun yw bod 100% o ddisgyblion ysgolion cynradd cyfrwng Cymraeg yn trosglwyddo i ddarpariaeth ysgol uwchradd cyfrwng Cymraeg. I gyflawni hyn, bydd angen ehangu nifer y lleoedd mewn ysgolion uwchradd cyfrwng Cymraeg yn sylweddol erbyn 2020.

Mae dyfodol addysg cyfrwng Gymraeg yn dibynnu'n helaeth ar y bartneriaeth gref rhwng pob rhanddeiliad. Nod y bartneriaeth yw sicrhau bod dysgwyr ym Mro Morgannwg yn cael cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg ym mhob agwedd ar fywyd bob dydd. Gwneir pob ymdrech i ddarparu'r amodau gorau posibl i gefnogi dinasyddion dwyieithog hyderus y dyfodol.

Cymunedau'n Gyntaf

Nod rhaglen Cymunedau'n Gyntaf gan Lywodraeth Cymru yw gwella iechyd, llewyrch a mynediad i addysg a dysgu gan helpu'r bobl yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig yng Nghymru.

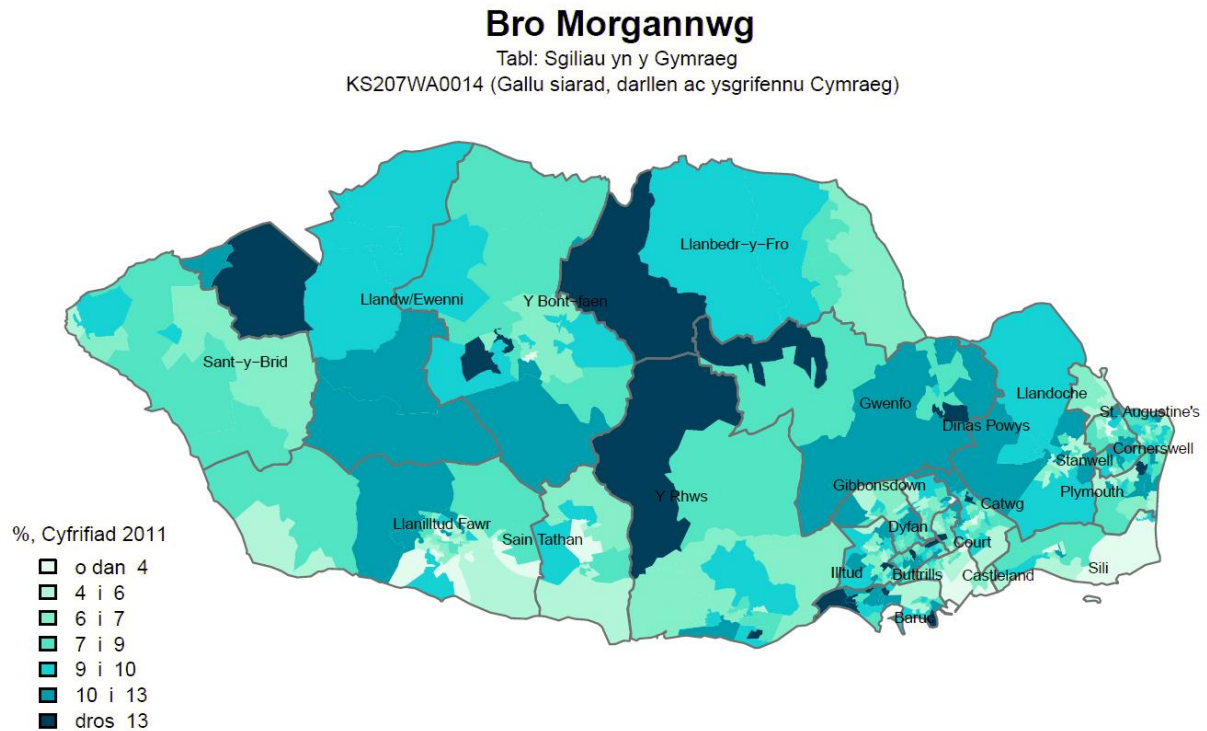
Mae'r Llywodraeth wedi nodi pwysigrwydd partneriaethau allweddol yn y cyswllt hwn. Yn ei hymateb i'r Adolygiad ar waith y Mentrau Iaith (Mawrth 2014) ac yn benodol yr argymhelliad *'dylid cryfhau'r berthynas rhwng y sefydliadau a sefydliadau datblygu cymunedol megis Cymunedau'n Gyntaf'*, mae'n nodi:

Cytunwn fod lle i gryfhau'r berthynas rhwng sefydliadau sy'n hybu'r Gymraeg a sefydliadau datblygu cymunedol. Mae hynny'n cynnwys Cymunedau'n Gyntaf yn ogystal â sefydliadau megis awdurdodau lleol a chyryff trydydd sector sy'n gweithio yn y maes datblygu cymunedol ac adfywio.

Mae cyswllt amlwg rhwng cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg a rhaglenni trechu tlodi fel Cymunedau'n Gyntaf a Dechrau'n Deg, ac mae'r Llywodraeth yn disgwyl i glystyrau Cymunedau'n Gyntaf yn yr ardal feithrin perthynas gyda'r Fenter am gyngor a chefnogaeth ar y ffordd orau o ddatblygu defnydd yr iaith, ynghyd â gweithredu'n ddwyieithog.

3. Siaradwyr Cymraeg Bro Morgannwg

Mae'r map hwn yn dangos sgiliau Cymraeg pobl yn ardal Bro Morgannwg yn 2011:

Dangosir canrannau o fewn ardaloedd cynnyrch Cyfrifiad 2011, o fewn adrannau etholiadol

Crëwyd gan Hywel Jones. Cywirwyd newidynnau KS208WA0022-27

Yn cynnwys data Ystadegau Gwladol © Hawlfraint y Goron a hawl cronfa ddata 2013; Yn cynnwys data Arolwg Ordians © Hawlfraint y Goron a hawl cronfa ddata 2013

Roedd canlyniadau Cyfrifiad 2011 yn dangos gostyngiad yn nifer y siaradwyr Cymraeg yng Nghymru ers 2001. Mae'r gostyngiad a welwyd ar draws rhanbarth y de ddwyrain yng nghanran y siaradwyr Cymraeg hefyd i'w weld ym Mro Morgannwg.

Tabl 1: Cymhariaeth yn nifer a chanran y siaradwyr Cymraeg rhwng 2001 a 2011

	Yn gallu siarad Cymraeg Nifer		Yn gallu siarad Cymraeg % o'r boblogaeth	
	2001	2011	2001	2011
Bro Morg.	12,994	13,189	11.3	10.8
Rhanbarth	173445	174782	11.6	10.9
Cymru	582,368	562,016	20.8	19.0

Tabl 2: Canran siaradwyr Cymraeg Cymunedau Bro Morgannwg o Gyfrifiad 2001 i 2011

Cymuned	2001	2011	Gwahaniaeth
Tregolwyn	7.8	13.1	5.3
Llan-gan	9.3	13.5	4.2
Llanddunwyd	14.1	18.1	4.0
Sain Nicolas a Thresimwn	10.2	14.1	3.9
Ewenni	13.2	16.8	3.6
Gwenfô	11.4	13.0	1.6
Llan-fair	12.2	13.6	1.4
Llanbedr-y-fro	10.5	11.9	1.4
Llandochau	7.7	8.4	0.7
Llancarfan	13.5	13.8	0.3
Saint-y-Brid	10.0	10.2	0.2
Y Barri	11.1	11.1	0.0
Y Rhws	10.3	10.1	-0.2
Penarth	11.4	11.2	-0.2
Dinas Powys	10.5	9.9	-0.6
Y Bont-faen a Llanfleiddan	12.6	11.9	-0.7
Llanfihangel-y-pwll	12.5	11.6	-0.9
Llan-faes	10.8	9.6	-1.2
Y Wig	12.2	10.9	-1.3
Sili	10.1	8.7	-1.4
Sain Tathan	9.5	8.0	-1.5
Pen-llin	13.1	11.3	-1.8
Sain Dunwyd	10.6	8.8	-1.8
Pendeulwyn	13.2	11.3	-1.9
Llanilltud Fawr	12.4	9.6	-2.8

Llandw	18.0	14.9	-3.1
Sain Siorys	11.8	8.6	-3.2

Tabl 3: Y 4 cymuned lle ceir y nifer mwyaf o siaradwyr Cymraeg yn 2011

Cymuned	Nifer	Canran
Y Barri	5114	11.1
Penarth	2226	11.3
Llanilltud Fawr	1152	12.4
Dinas Powys	777	10.4

Tabl 4: Niferoedd/canrannau ar draws pob ystod oedran ym Mro Morgannwg yn 2001 a 2011

Grŵp oedran	Nifer siaradwyr Cymraeg 2001	Nifer siaradwyr Cymraeg 2011	% siaradwyr Cymraeg 2001	% siaradwyr Cymraeg 2011
Pawb (dros 3)	12,994	13,189	11.3	10.8
3-4 oed	366	503	11.6	16.7
5-9 oed	2,176	1975	27.0	28.5
10-14 oed	3,139	2764	36.7	35.0
15-19 oed	1,781	1897	23.0	23.3
20-24 oed	534	721	9.6	10.6
25-29 oed	489	608	7.9	8.7
30-34 oed	576	616	7.3	8.5
35-39 oed	610	619	6.8	7.8
40-44 oed	499	577	5.9	6.5
45-49 oed	490	565	6.0	6.0
50-54 oed	445	445	5.0	5.0
55-59 oed	428	391	5.8	4.8
60-64 oed	341	376	5.5	4.4
65-69 oed	255	355	4.8	5.2
70-74 oed	234	279	4.7	5.0
75-79 oed	224	178	5.1	4.2
80+ oed	407	320	7.6	5.0

Mae grŵp oedran 5 i 14 yn cynrychioli disgyblion ysgol – dyma'r ganran uchaf o siaradwyr Cymraeg. Gwelir bod canran y siaradwyr yn uwch

ymhlith y rhai 3-14 oed nag ymhlith cenhedlaeth eu rhieni (carfan 25-49 oed).

4. Defnyddio'r Gymraeg

Ym mis Tachwedd 2015, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru a Chomisiynydd y Gymraeg ganlyniadau arolwg 'Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru' (yr Arolwg Defnydd). Hefyd, yn 2015 cyhoeddodd Prifysgol Bangor ganlyniadau eu hastudiaeth ymchwil ar ddefnydd o'r Gymraeg mewn cymunedau yng Nghymru ac mae'r ddwy astudiaeth hon yn rhoi data a darlun gwerthfawr o'r ffordd y mae pobl yn defnyddio'r iaith.

Rhwng arolwg defnydd 2004-6 ac un 2013-15, mae Bro Morgannwg wedi gweld cwmp o 700 yn nifer y siaradwyr rhugl a chynnydd o 4,800 yn nifer y siaradwyr nad ydyn nhw'n rhugl.

Mae'r Arolwg Defnydd yn dangos mai pobl rugl sydd fwyaf tebygol o fod yn siarad Cymraeg fel rhan o'u bywydau bob dydd. Hefyd, yn ôl yr Arolwg Defnydd, mae siaradwyr Cymraeg rhugl ddwywaith yn fwy tebygol o fynd i ddigwyddiad cymdeithasol neu ddiwylliannol Cymraeg na phobl sydd ddim yn rhugl.

Mae'r Arolwg Defnydd hefyd yn dangos bod canran y bobl yn yr ardal sy'n siarad y Gymraeg bob dydd wedi gostwng o 50% i 41%.

Fel rhan o'r gwaith o lunio'r proffil hwn cynhaliwyd arolwg o siaradwyr Cymraeg y de ddwyrain rhwng 12 Chwefror a 11 Mawrth 2016. Rhannwyd holiadur byr yn electronig ac ar bapur gan bob Menter yn y rhanbarth. Prif nod yr arolwg oedd dysgu am brofiadau siaradwyr Cymraeg yr ardal a'r cyfleoedd sydd ganddyn nhw i ddefnyddio'r Gymraeg.

Roedd 67% o holl ymatebwyr yr holiadur yn ferched ac roedd 50% o bawb a ymatebodd rhwng 26-50 oed.

Ymatebodd 733 o bobl i'r holiadur. O'r ymatebion hynny, daeth 36 o Fro Morgannwg. Rhaid cadw mewn golwg nad yw'r rhai a ymatebodd yn gynrychioliadol o holl siaradwyr Cymraeg yr ardal. Drwy restr bostio'r Fenter yr hyrwyddwyd yr holiadur yn bennaf a thybiwn felly mai carfan o siaradwyr Cymraeg yr ardal yw'r rhain, sydd eisoes â rhyw fath o gyswllt cefnogol neu barodrwydd i ymwneud â'r Fenter. Serch hynny, dyma gynulleidfa naturiol

y Fenter, ac mae'r ymatebion yn ddefnyddiol o safbwynt cynllunio ar eu cyfer.

Roedd 2 o bob 3 o'r rhai ymatebodd i'r holiadur o Fro Morgannwg yn gallu siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg.

I hanner ymatebwyr Bro Morgannwg, roedd y Gymraeg yn rhan o'u bywydau bob dydd, y rhan fwyaf o'r amser.

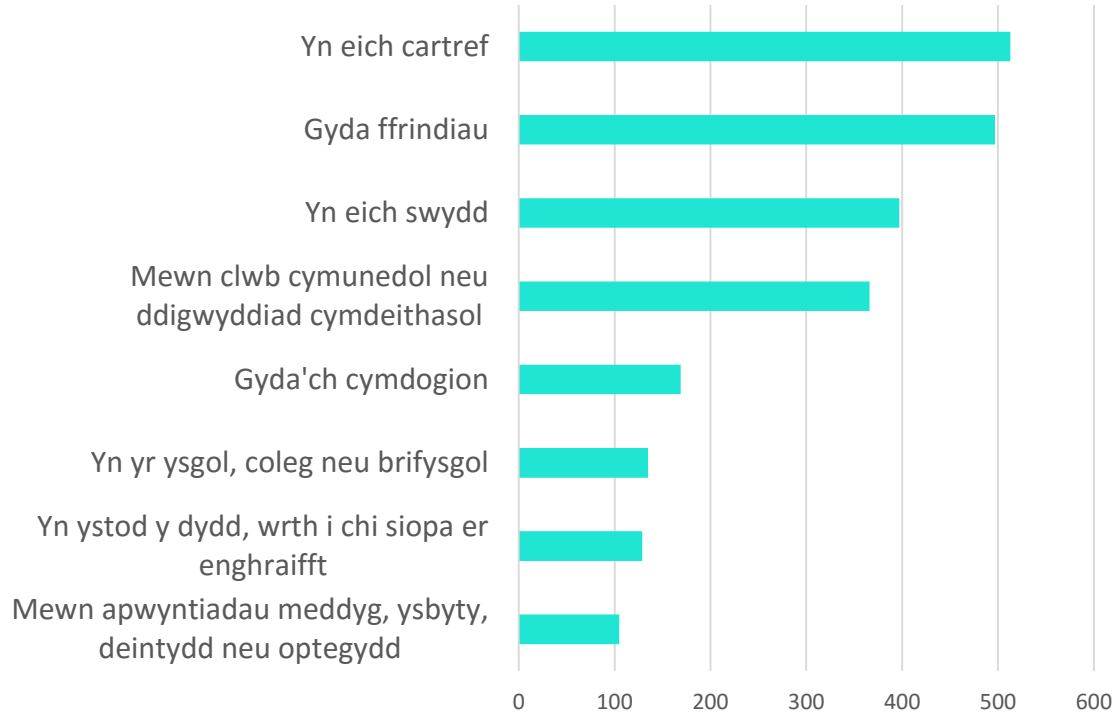
Yn ardal y Fro a'r de ddwyrain i gyd, er bod llawer o'r ymatebwyr yn dweud bod y Gymraeg yn rhan o'u bywydau bob dydd, roedd mwyafrif y cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y cartref neu gyda ffrindiau. Yn yr ardal hon rhaid chwilio am gyfleoedd y tu hwnt i hynny, ac er bod amrywiaeth o ddigwyddiadau cymdeithasol ar gael, mae'r diffyg cyfle i ddefnyddio'r Gymraeg mewn rhyngweithiadau/cyswllt anffurfiol o ddydd i ddydd mewn cylchoedd ehangach na'r siaradwyr Cymraeg rydyn ni'n eu hadnabod yn golygu nad yw'r defnydd o'r Gymraeg yn cael ei normaleiddio ar lefel gymunedol. Mae hyn yn ei dro yn golygu ei bod hi'n anodd iawn sicrhau cynnydd mewn defnydd.

Yr her i'r holl bartneriaid a rhanddeiliaid felly yw targedu ymdrechion at y meysydd ehangach hyn; sefydlogi ac ehangu cyfleoedd i siaradwyr rhugl; datblygu hyder pobl sydd ddim yn rhugl a hwyluso dulliau o'u cynnwys; hyrwyddo defnydd pellach mewn gweithleoedd ac o ran sefydliadau a busnesau sy'n wynebu'r cyhoedd i'w gwneud hi'n haws defnyddio'r Gymraeg mewn meysydd anghyfarwydd neu newydd.

Mae canlyniadau'r arolwg ymhlith siaradwyr Cymraeg y de ddwyrain yn crisialu pa mor aml gaiff siaradwyr Cymraeg y Fro gyfle i ddefnyddio'r

iaith:

Ym mha lefydd mae'r Gymraeg yn rhan o'ch bywyd bob dydd (De Ddwyrain)

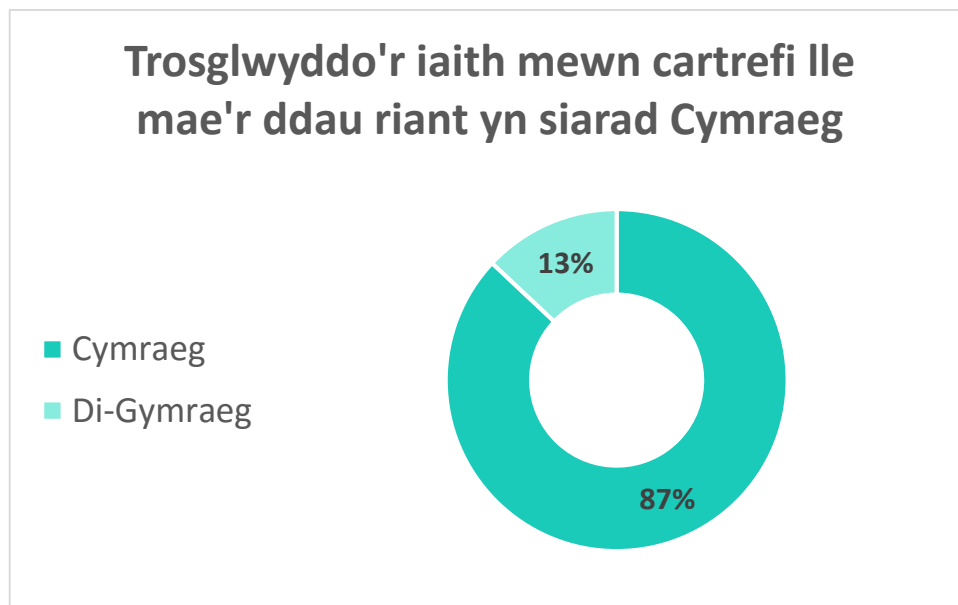

i Yn y cartref

I'r rhai a ymatebodd o Fro Morgannwg a nododd fod y Gymraeg yn nodwedd o'u bywydau bob dydd, yn y cartref a gyda ffrindiau mae'r cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg amlaf. Nododd 70% o bawb a ymatebodd i'r arolwg ar draws y rhanbarth eu bod yn siarad Cymraeg gartref yn rheolaidd.

Yn y cartref hefyd mae siaradwyr Cymraeg rhugl yn cael eu magu – maen nhw'n fwy tebygol o fod yn rhugl na'r rhai a ddysgodd siarad Cymraeg yn yr ysgol.

Ar draws Cymru, cyfradd drosglwyddo'r Gymraeg i blant mewn cartrefi lle mae dau riant yn gallu siarad Cymraeg yw 82%. Ym Mro Morgannwg, 87% yw'r gyfradd hon. Mae hyn yn golygu, mewn cartrefi lle mae plant 3 i 4 blwydd oed, gyda dau riant yn gallu siarad Cymraeg, bod 87% o'r plant hefyd yn gallu siarad Cymraeg.

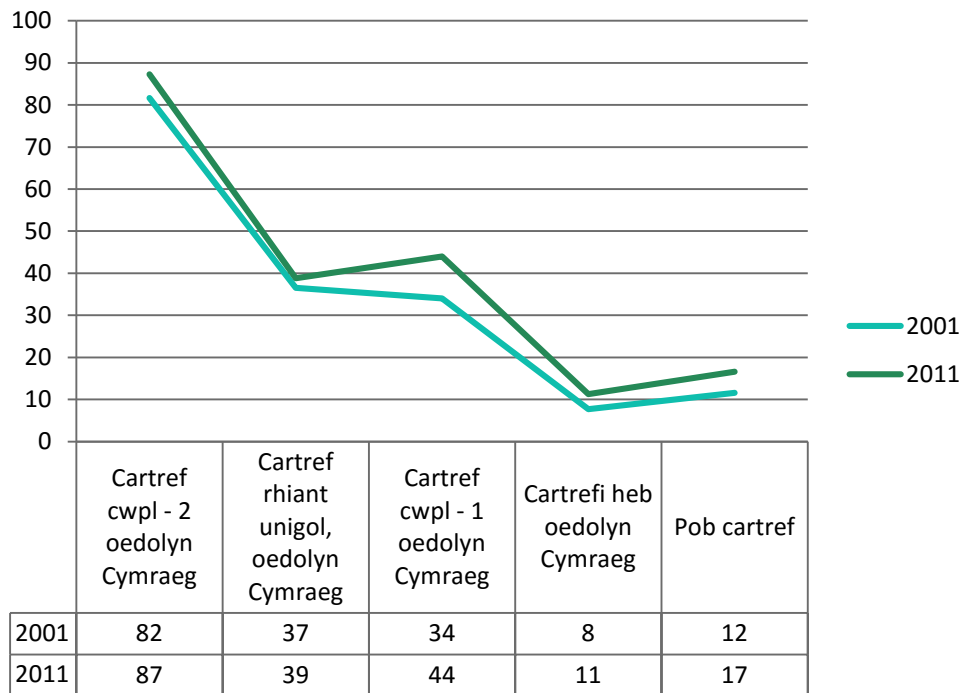

[Ffynhonnell: Comisiynydd y Gymraeg/Statiaith]

Mae'n werth nodi'r cynnydd hefyd yn y cartrefi lle mae un o'r ddau riant yn siarad Cymraeg – o 34% i 44% ychydig o dan y gyfradd genedlaethol o 45%.

Tabl 5: Trosglwyddo'r iaith i blant yn y cartref

Bro Morgannwg: % o blant Cymraeg 3 i 4 oed

[Ffynhonnell: Comisiynydd y Gymraeg/Statiath]

Mae'n bosibl bod cyfle o hyd fodd bynnag i'r Fenter, ar y cyd â mudiadau eraill sy'n darparu gwasanaethau teuluol yn lleol – Cymraeg i Blant, Mudiad Meithrin, Teuluoedd yn Gyntaf, Menter Iaith, yr Urdd, Cymraeg i Oedolion, Dechrau'n Deg a Chymunedau'n Gyntaf – gael mwy byth o ddylanwad yn y maes hwn, drwy edrych ar y cyfleoedd ar draws y sector.

Ii Y Gymuned

Yn y de ddwyrain, lle mae'r Gymraeg yn iaith leiafrifol ym mhob cymuned ddaeryddol, mae cynnal a hwyluso cymunedau o siaradwyr Cymraeg ar draws pob ystod oedran yn hanfodol er mwyn sicrhau dyfodol i'r iaith.

Mae sawl ystyr i gymuned pan fyddwn ni'n sôn am siaradwyr Cymraeg wrth gwrs. Mae cymuned yn fwy na lleoliad daeryddol, mae'n bodoli ar draws ffiniau ardal a rhanbarth, a bellach gyda chyfryngau cymdeithasol, gellid dadlau ar un lefel nad oes ffiniau i gymuned Gymraeg o'r fath. Mae'r Gymraeg yn rhywbeth sy'n uno pobl yn gymdeithasol ac yn ddiwylliannol. Mae'n nodwedd ychwanegol o hunaniaeth sy'n creu cyswllt rhwng pobl ac sy'n sbarduno gweithgaredd a rhyngweithio.

Mae'n werth nodi bod canlyniadau'r holiadur yn cadarnhau bod pobl yn teithio ymhellach na'u cymdogaethau a'u hardaloedd lleol er mwyn cymryd rhan mewn digwyddiadau Cymraeg. Mae hyn yn amlygu'r potensial am fwy o gydweithio rhwng y Mentrau a phartneriaid eraill ar draws y ffiniau presennol.

Dywedodd 47% o ymatebwyr Bro Morgannwg eu bod wedi mynd i ddigwyddiad a drefnwyd gan Fenter Iaith mewn ardal arall.

Dywedodd 78% o ymatebwyr y Fro eu bod wedi mynd i ddigwyddiad a drefnwyd gan Fenter Iaith Bro Morgannwg. O ystyried mai drwy gysylltiadau'r Fenter yr hyrwyddwyd yr holiadur yn bennaf, mae'r ffigur hwn yn dangos bod potensial pellach gan y Fenter a'i phartneriaid i hyrwyddo digwyddiadau a gwasanaethau gyda'r siaradwyr Cymraeg mae'n dod i gyswllt â nhw mewn dulliau amrywiol.

Mae ymchwil wedi dangos bod sawl ffactor yn dylanwadu ar ddefnydd y Gymraeg yn y gymuned. Yn gyntaf, er bod gan yr iaith statws swyddogol, mae'n iaith leiafrifol ac nid yw'n amlwg felly fel iaith gymunedol yn yr ardal hon. Wrth gwrs, mae hyn yn golygu prinder cyfle i bobl ddefnyddio'r Gymraeg. Dyma ymatebion rhai o siaradwyr Cymraeg Bro Morgannwg i'r holiadur:

- Does dim modd i defnyddio Cymraeg yn yr ardal gan mae dim ond ychydig bach iawn o bobol sy'n gallu a does dim ffordd i adnabod nhw.
- Dyw e ddim yn arferol i siaradwyr Cymraeg siarad Cymraeg gyda eu gilydd yn y Barri. Mae'n anodd, fel dysgwr, i ffeindio cyfleoedd naturiol i ddefnyddio'r iaith.
- Unless you know where to go to use your Welsh, you are presented with very few opportunities to use your Welsh

Ffactor amlwg arall sy'n effeithio ar ddefnydd o'r Gymraeg, yw hyder pobl i ddefnyddio'r iaith ac a yw pobl wedi arfer defnyddio'r Gymraeg – fe wyddom fod pobl sydd ddim yn rhugl yn llai tebygol o siarad Cymraeg bob dydd a mynychu digwyddiadau Cymraeg ac mae canlyniadau'r holiadur yn dangos bod hyn yn wir i rai yn y Fro:

- Diddorol yw hyn oherwydd mae wedi fy nharo nawr wrth edrych ar y cwestiynau [yr holiadur] nad ydw i'n defnyddio'r iaith allan o fy "comfort zone"

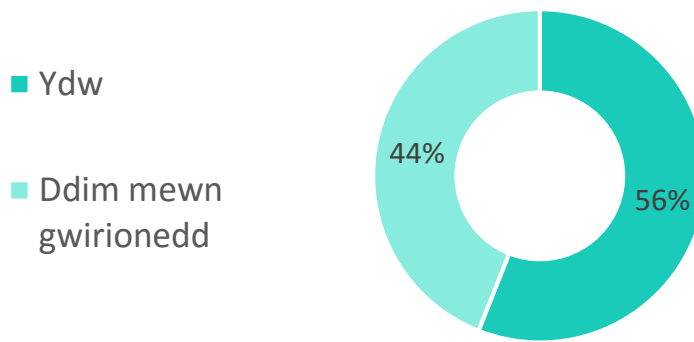
Gofynnodd yr holiadur beth fyddai'n helpu i ehangu defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned ac roedd nifer o ymatebion o'r Fro yn adleisio'r un themâu:

- It would be lovely to see a course where Welsh speakers could have top up classes.. and that classes weren't just aimed at non Welsh speakers.
- Pobl sy'n medru siarad Cymraeg yn gwisgo bathodyn neu rhywbeth fel bod pobl fel fi yn gwybod fod hi'n iawn i gyfathrebu trwy gyfrwng y Gymraeg.
- Mwy o gydweithio rhwng cymdeithasau a'r Fenter iaith i hyrwyddo digwyddiadau
- Gwneud y Gymraeg yn fwy gweladwy fel iaith naturiol nid rhywbeth swyddogol fel y cyngor neu'r Cynulliad.
- It should be widely promoted through all possible media, and have full backing from the local authorities as well. Mentrau iaith, community centres, local papers, social media, all can be used. Communication is the key. If it isn't reaching out to everyone, how

will it gain momentum?? Also, a bit of common sense with timings of events should be used. For example, an hours coffee morning isn't going to attract masses of people, only parents or those who have retired! Events out of normal working or school hours will be more attractive for everyone. I could go on, but there's one idea!

O ran cyfranogiad, mae'n werth nodi bod dros hanner ymatebwyr y Fro yn dweud eu bod yn cymryd rhan wirfoddol yn eu cymuned (ffigur y rhanbarth cyfan oedd 47%).

Ydych chi'n cymryd rhan yn wirfoddol yn eich cymuned?

Roedd y gweithgareddau gwirfoddol ymhlith ymatebwyr Bro Morgannwg yn amrywio'n fawr ac yn amlygu sgiliau a diddordebau eang: gwaith i'r papur bro; Merched y Wawr; Cymorth Cristnogol; banc bwyd; pwyllgorau elusennau; llywodraethwyr ysgolion; capeli ac eglwysi ac yn y blaen.

Hefyd, roedd canlyniadau'n awgrymu bod parodrwydd yn bodoli ymhlith y sawl nad ydyn nhw'n gwirfoddoli'n ffurfiol ar hyn o bryd, sy'n awgrymu bod cyfle posib i'r Fenter ehangu a hyrwyddo cyfleoedd i wirfoddoli mewn meysydd gwahanol ac mewn ffyrdd gwahanol i'r syniad arferol o wirfoddoli.

l ii Addysg

Ar draws Cymru gyfan, mae tua 22% o blant yn cael addysg gynradd Gymraeg, gyda rhyw 17% o ddisgyblion yn cael addysg uwchradd Gymraeg. Ond yn y sector addysg bellach mae'r ganran o dan 5%, ac mae hyn yn debyg o ran addysg uwch hefyd.

Rhwng 2001 a 2011 roedd Bro Morgannwg wedi gweld cynnydd yn nifer y plant sy'n cael addysg Gymraeg. Mae saith cylch meithrin yn y sir ac mae galw cynyddol am addysg Gymraeg yn yr ardal, gyda saith ysgol gynradd Gymraeg ac un ysgol gyfun Gymraeg yn y Sir ar hyn o bryd.

Tabl 6: Canran y plant 7 oed ym Mro Morgannwg sy'n derbyn addysg Gymraeg

2001	2011
10.9%	13.7%

Ar draws Cymru gyfan, mae cwmp cyffredinol o 14% wedi bod yn nifer y plant oed ysgol rhwng 2001 a 2011. Mae'r ffaith na welwyd cwmp cyfatebol yng nghanran y plant sy'n derbyn addysg Gymraeg ar draws y wlad yn amlygu maint y galw.

Mae un peth yn dod i'r amlwg wrth edrych ar ffigurau addysg Gymraeg Bro Morgannwg a'r rhanbarth i gyd, ac mae hyn yn creu heriau gwahanol i'r awdurdod lleol ac i'r Fenter. Ar y llaw arall, mae modd ffocysu ar gyfleoedd posibl hefyd.

Os byddwn yn edrych ar ganran siaradwyr Cymraeg 5-14 oed yn Nhabl 4, rydym yn gweld bod mwy o siaradwyr Cymraeg ymhlith plant oed ysgol Bro Morgannwg nag sy'n derbyn addysg Gymraeg. Mae'n debygol felly bod rhai rhieni plant sy'n cael gwersi Cymraeg mewn ysgolion cyfrwng Saesneg wedi nodi ar ffurflen y Cyfrifiad fod eu plant yn siarad Cymraeg. Gellid dadlau bod hyn yn adlewyrchu balchder yn yr iaith, a ffydd mewn addysg i ddarparu'r sgiliau hynny.

Os yw'r balchder a'r ffydd yma'n bodoli felly, mae'n ymddangos nad yw'r system addysgu Cymraeg fel ail iaith yn ateb y galw, oherwydd os

edrychwn ar y tabl hwn sy'n nodi'r un garfan o'r boblogaeth 10 mlynedd yn ddiweddarach:

Siaradwyr Cymraeg Bro Morgannwg	2001	2011
10-14 oed	36.7%	
20-24 oed		10.6%

Yma, mae'r ffigurau yn awgrymu nad yw nifer o'r disgyblion ysgol oedd yn 10-14 oed yn 2001 wedi gallu cadw'r sgiliau Cymraeg ar ôl gadael yr ysgol. Mae'r ffigur diweddaraf yn nes at y ganran o'r boblogaeth oedd yn cael addysg Gymraeg fel iaith gyntaf.

Wrth gwrs, mae mwy nag un ffactor yn gyfrifol am y newid, fel siaradwyr Cymraeg ifanc yn gadael yr ardal a phobl oedran gwaith yn dod i'r ardal o lefydd y tu allan i Gymru, ond mae'n tanlinellu'r pwynt na ddylid gorddibynnu ar addysg i greu a chynnal siaradwyr Cymraeg heb fod yna gynllunio strategol rhwng nifer o asiantaethau a phartneriaid i wella'r ddarpariaeth addysg ei hun, ac ehangu cyfleoedd y tu allan i fyd addysg ac i mewn i'r gweithle.

O ran defnydd pobl ifanc o'r Gymraeg ar ôl gadael yr ysgol, mae'n gyfnod tyngedfennol o ran sefydlu patrymau defnydd. Yn ôl yr Arolwg Defnydd, *'gwelwyd eisoes bod y rhai 16 i 29 oed yn llai tebygol nag unrhyw grŵp oedran arall o siarad Cymraeg bob dydd'*.

Yn ôl ymchwil Prifysgol Bangor, mae bwlch amlwg mewn darpariaeth Gymraeg i bobl ifanc hŷn:

'Gellid awgrymu bod hyn yn peryglu'r dilyniant a'r cynnydd ieithyddol o'r sector addysg ac yn atgyfnerthu canfyddiad pobl ifanc mai iaith addysg yn unig yw'r Gymraeg.'

Nododd nifer o'r rhai wnaeth ymateb i'r holiadur fod cyfleoedd yn brin i bobl ifanc ddefnyddio'r Gymraeg y tu allan i fyd addysg:

- Mae'n siom fod yr holl ymdrech yn mynd mewn i addysg Gymraeg dim ond i colli yr holl fantais ar ôl gadael ysgol trwy diffyg cyfle i ymarfer mewn bywyd dydd i dydd.

- More opportunities to use Welsh in social circumstances. My son is a fluent Welsh speaker at school, but never uses it outside of school, despite having friends who are fluent in Welsh.

Yn ogystal â gwaith y Fenter gyda'r garfan hon, mae partneriaid fel yr Urdd yn cyfrannu at ddefnydd o'r Gymraeg ymysg pobl ifanc hŷn yr ardal ac mae cyfleoedd hefyd i wasanaeth ieuenctid y cyngor yn y maes hwn i gydweithio a manteisio ar yr arbenigedd rhwng y Fenter a'r mudiadau eraill. Petai buddsoddiad pwrpasol, gallai'r Fenter gynorthwyo'r Cyngor i wneud mwy gyda'r ystod oedran hwn drwy gyfrwng y Gymraeg. Byddai modd manteisio ar raglenni gwirfoddoli sy'n bodoli eisoes ym myd addysg, er enghraifft Bagloriaeth Cymru a Gwobr Dug Caeredin, i gyflwyno pobl ifanc i'r syniad o gyfrannu at eu cymunedau drwy wirfoddoli ac ehangu ar y gwaith mae'r Fenter eisoes yn ei gwneud gyda phobl ifanc.

iv Dysgu Cymraeg

Ar hyn o bryd, Canolfan Cymraeg i Oedolion sy'n arwain y ddarpariaeth dysgu Cymraeg ôl-16 yn y gymuned gyda nifer o'r gwersi yn cael eu cynnal mewn partneriaeth â Chyngor Bro Morgannwg. Drwy weithio mewn partneriaeth gyda sefydliadau eraill mae modd cynnig dewis ehangach a phrofiadau dysgu hyblyg. Yng Nghaerdydd a Bro Morgannwg mae'r Ganolfan yn darparu oddeutu 250 o gyrsiau ar bob lefel o ddechreuwyr pur i gyrsiau hyfedredd. Mae cyrsiau hefyd i ddysgwyr mewn gweithleoedd yn ogystal â digwyddiadau cymdeithasol ar draws yr ardal.

O'r bobl wnaeth ymateb i'r holiadur yn ardal Bro Morgannwg, dim ond 9% ohonynt a nododd eu bod yn ddysgwyr. Er hynny, yr hyn sy'n glir yn yr ymatebion yw awydd mawr i ymarfer ac ehangu eu cyfleoedd i siarad Cymraeg. Mae hefyd yn glir bod angen amrywiaeth o weithgareddau a chyfleoedd y tu allan i ddarpariaeth fwy ffurfiol Cymraeg i Oedolion a llawer mwy o bontio gyda digwyddiadau i siaradwyr Cymraeg rhugl ar gyfer dysgwyr. Er enghraifft yn ôl un ymatebwr:

- There are very few people where I live and work who want to, or can, speak Welsh. I attend meetings with people who want to practice using their Welsh in Caerdydd at least once a month. There are fortnightly meetings in Barry also, but are at times where I would normally be working. There are very few initiatives available where you can use your Welsh here unless you hear of them through word of mouth or happen to be a parent who's children are being raised/educated in the medium of Welsh.

Mae hyn yn amlygu cyfleoedd posibl i'r Fenter a swyddogion dysgu anffurfiol o'r Ganolfan Cymraeg i Oedolion weithio ar y cyd i drefnu mwy o weithgareddau amrywiol, neu i weithio mewn partneriaeth ag eraill i gynnig cyfleoedd gwirfoddoli i ddysgwyr mewn prosiectau neu fentrau bach yn lleol er mwyn magu hyder a'u hannog i ddefnyddio'r iaith yn y gymuned.

Yn yr arolwg hefyd, gofynnwyd i bawb am eu profiadau o ran digwyddiadau amrywiol, gyda 84% o ymatebwyr y Fro yn dweud eu bod wedi mynychu digwyddiad gan y Fenter a 54% yn dweud eu bod wedi mynd i ddigwyddiad i ddysgwyr. Mae'n bosibl bod potensial am fwy o gyd-drefnu a chreu mwy o gyfleoedd i gynnwys dysgwyr. Efallai fod cyfleoedd posibl i hwyluso dealltwriaeth y dysgwyr o ambell ddigwyddiad, a fydd yn cynyddu eu hyder a'u mwynhad ynghyd ag ymwybyddiaeth siaradwyr Cymraeg rhugl o'r modd y gallan nhw helpu dysgwyr gyda'r iaith. Mae'n faes y mae'r Ganolfan wedi adnabod fel cyfle i'w ehangu.

v Gweithle

Yn 2013, cynhaliwyd ymchwil i anghenion o ran sgiliau Cymraeg mewn wyth sector yng Nghymru (Gofal Plant, Gofal Cymdeithasol, Lletygarwch, Creadigol, Gwasanaethau Cyllid a Phroffesiynol, Manwerthu, Bwyd-amaeth ac Adeiladu) ac fe nodwyd:

Er bod darparu addysg cyfrwng Cymraeg ynddo'i hun yn rhan hollbwysig o'r ymdrech i hybu a chynyddu'r defnydd o'r Gymraeg, ystyrir bod y defnydd o'r Gymraeg yn y gweithle yn faes hanfodol er mwyn symud tuag at gymdeithas ddwyieithog.

Mae'r maes gofal plant yn enghraifft amlwg lle mae siaradwyr Cymraeg yn cael eu dwyn i mewn i weithle penodol i ateb anghenion clir mewn maes lle mae'r galw yn cynyddu. Mae'r Fenter ei hun yn llwyr ymwybodol o bwysigrwydd y maes hwn i gynyddu ymwybyddiaeth a chyfleoedd ac mae hyn yn cynnig sail i drafodaethau pellach ymhlith rhanddeiliad yn enwedig yng nghyd-destun Safonau'r Gymraeg.

Mae Safonau'r Gymraeg yn gofyn bod y Gymraeg yn cael lle mwy amlwg yn y gweithle ac mae'r Cyngor Sir yn benodol yn mynd i'r afael â'r gwaith hwn gyda mwy o gyfleoedd i ddysgu ac i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith.

Yn ôl yr Arolwg Defnydd, mae siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio i'r sector cyhoeddus yn fwy tebygol o ddefnyddio'r Gymraeg gyda chydweithwyr, o gymharu â siaradwyr Cymraeg sy'n gweithio yn y sector preifat.

Yn yr arolwg o'r wyth sector yn 2013 nodwyd bod 'gan ddau draean (66 y cant) o'r cyflogwyr staff â sgiliau Cymraeg, a dywedodd ychydig dros draean ohonynt fod y Gymraeg yn cael ei defnyddio yn y gweithle (35 y cant)'.

O safbwynt yr holiadur a gynhaliwyd wrth lunio'r proffil hwn, nododd 54% o'r rhai a ymatebodd fod cyfle ganddyn nhw i ddefnyddio'r Gymraeg yn eu gwaith.

Mae'n ymddangos bod proffil y Gymraeg yn y gweithle yn cynyddu yn raddol, gyda chymorth Safonau'r Gymraeg a gwaith hyrwyddo ar lefel leol.

Yn ôl yr Arolwg Defnydd roedd bron i dri chwarter y gweithwyr yn y sector cyhoeddus o'r farn bod eu cyflogwr yn gefnogol i ddefnydd o'r Gymraeg o'i gymharu â 41% yn y sector preifat

Yn yr Arolwg Sgiliau Cyflogwyr yn 2013, nodwyd bod prinder sgiliau yn broblem i gyflogwyr yng Nghymru, gyda sgiliau cynllunio a threfnu yn cyfrif am 57% o'r bylchau mewn sgiliau, ond roedd prinder sgiliau Cymraeg (llafar ac ysgrifenedig) i'w briodoli, yn rhannol o leiaf, i dros chwarter o'r holl fylchau sgiliau mewn swyddi yng Nghymru. Yn y cyd-destun hwn, efallai fod achos dros gryfhau gwaith gyda phartneriaid i hyrwyddo a datblygu sgiliau yn benodol ar gyfer y gweithle.

Yn ôl yr Arolwg Defnydd mae dros hanner siaradwyr Cymraeg Bro Morgannwg yn siarad Cymraeg gyda chydweithwyr

Ar ochr arall y geiniog, mae nifer o'r ymatebwyr i'r holiadur wedi pwysleisio'r angen i allu adnabod siaradwyr Cymraeg wrth ddelio â phobl wyneb yn wyneb mewn sefydliadau cyhoeddus a busnesau a siopau. Mae galw am hyrwyddo bathodynau iaith gwaith er mwyn sicrhau eu bod yn cael eu defnyddio yn y ffordd fwyaf effeithiol, fel y mae ymatebion o'r ardal yn ei nodi:

- Hybu defnydd mwy eang o'r bathodynau sy'n dynodi bod y gwisgwr yn siarad Cymraeg yn y gweithle
- Pobl sy'n medru siarad Cymraeg yn gwisgo bathodyn neu rhywbeth fel bod pobl fel fi yn gwybod fod hi'n iawn i gyfathrebu trwy gyfrwng y Gymraeg.

vi Sefydliadau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol

Mae ymchwil diweddar gan Gyngor ar Bopeth wedi amlygu'r rhwystrau i ddefnyddio gwasanaethau Cymraeg a'r hyn sy'n effeithio ar ffydd pobl mewn gwasanaethau. Roedd y rhwystrau hyn yn cynnwys diffyg dewis Cymraeg amlwg, diffyg gwybodaeth a chysondeb, a'r ffaith bod Saesneg yn cael ei chyflwyno fel yr iaith gryfaf, neu'r iaith ddiodyn yn aml iawn.

Yn ôl yr Arolwg Defnydd, mae ychydig dros hanner siaradwyr Cymraeg yn ceisio defnyddio'r Gymraeg wrth ddelio â sefydliadau cyhoeddus, ac mae siaradwyr Cymraeg sy'n siarad yr iaith bob dydd, ddwywaith yn fwy tebygol o wneud hynny.

Gofynnodd yr holiadur i ymatebwyr faint o ffydd oedd ganddyn nhw mewn gwahanol sefydliadau i wneud y gorau drostyn nhw o ran y Gymraeg. Roedd yr ymatebion yn amrywio o ardal i ardal. Oherwydd niferoedd bach y sampl lleol, yn amlwg mae profiad personol neu ganfyddiad yn dylanwadu ar yr ymateb, ond mae'n ddiddorol gweld y ddelwedd sydd gan y sefydliadau hyn ymhlith y garfan hon o siaradwyr Cymraeg. Yn wir mae teimladau pobl y Fro yn weddol agos i'r farn ar draws y rhanbarth cyfan.

Tabl 7: Ffydd pobl mewn sefydliadau i wneud y gorau dros y Gymraeg (Cyfanswm 'llawer iawn' - 'gweddol')

Sefydliad	Bro Morgannwg	Rhanbarthol
Cyngor Sir	43%	41%
Cyngor Cymuned	21%	20%
Llywodraeth Cymru	76%	74%
Gwasanaeth Iechyd	38%	36%
Elusennau	37%	34%
Archfarchnadoedd	30%	27%
Banciau	30%	27%
Swyddfa'r Post	32%	30%
Asiantaethau fel y DVLA	46%	42%
Llywodraeth Prydain	12%	12%

Roedd ymatebwyr y Fro yn nodi amrywiaeth o brofiadau gyda gwahanol sectorau:

- Penarth Town Council needs to support the Welsh Language in more than a cursory way.
- Cês i apwyntiad doctor yn ddiweddar a gweld Cymro Cymraeg, a hefyd gweld arbennigwr a siaradai Cymraeg, ond hap a damwain oedd hyn. Ces i ddim dewis.
- Siomedig iawn gyda'r ysgol gynradd Cymraeg leol, dim cefnogaeth neu ystyriaeth o blant sy'n dod o gartrefi Cymraeg ac yn siarad Cymraeg fel mamiaith. Wedi cael sioc bod yr ysgol yn addysgu yn ddwyieithog yn y Meithrin, er mai y system trochi sy'n gweithio orau. Mae gan yr ysgol disgwyliadau isel iawn o gallu iaith y plant ac yn cyfaddef bydd plant o gartrefi Cymraeg yn colli eu Cymraeg ac yn troi i'r Saesneg - dim cynllun i atal hyn.
- Staff cownter yn y Swyddfa Bost wedi newid i'r Gymraeg wrth fy nghlywed yn siarad Cymraeg gyda'r plant, yn sôn am y pleser gafodd hi wrth ddysgu'r iaith a'i defnyddio yn yr Eisteddfod.

vii Cyfryngau Cymdeithasol

Rhwydwaith cymunedol arall wrth gwrs yw un nad yw'n ddaearyddol ei natur fel nodwyd uchod. Mae'n werth crybwyll arferion siaradwyr Cymraeg o safbwynt eu defnydd o'r iaith ar y we, naill ai fel cyfrwng cyfathrebu rhwng teulu a ffrindiau neu'n ehangach o safbwynt y defnydd posibl y gall y Fenter ac eraill ei wneud o gyfryngau cymdeithasol wrth gyfathrebu a hyrwyddo.

Yn ôl astudiaeth ymchwil Prifysgol Bangor *Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned*, nodir bodolaeth cymuned Gymraeg ar-lein 'fel lleoliad newydd i ddefnyddio iaith a datblygu rhwydweithiau ieithyddol ehangach'.

Mae'r Arolwg Defnydd hefyd yn talu sylw i gyfryngau cymdeithasol yng nghyd-destun defnydd, gan nodi mai ychydig dros hanner y siaradwyr Cymraeg rhugl sy'n defnyddio o leiaf gymaint o'r Gymraeg a'r Saesneg wrth anfon negeseuon testun a bod rhwng 12-18 y cant o'r holl siaradwyr Cymraeg sy'n defnyddio Twitter a Facebook yn defnyddio o leiaf gymaint o'r Gymraeg a'r Saesneg.

Mae'r Fenter wedi adnabod yr angen i sicrhau lle amlwg ym myd technoleg er mwyn hwyluso'r Gymraeg ym mhob agwedd ar fywyd. Mae'n achub ar y cyfle i hyrwyddo'i gwaith ar draws nifer o blatfformau – o'r papur bro a phapur newydd lleol i Twitter a Facebook ac yn y blaen. Mae'r Fenter yn parhau i ddatblygu e-chlysur gan anelu at ehangu'r gynulleidfa fwy a mwy.

O ran siaradwyr Cymraeg ardal Bro Morgannwg wnaeth ymateb i'r holiadur, mae 55% y cant yn dweud eu bod yn defnyddio'r Gymraeg gyda phobl eraill ar gyfryngau cymdeithasol fel Twitter neu Facebook yn rheolaidd (un ai'n wythnosol neu'n ddyddiol). Mae hyn yn cymharu â defnydd o 48% yn rhanbarth y de ddwyrain yn ei gyfanrwydd.

5. Casgliad

Mae'r proffil hwn wedi dwyn ynghyd

- prif ystadegau siaradwyr Cymraeg yr ardal hon
- y prif ofynion statudol sy'n berthnasol i bartneriaid allweddol y Fenter
- nifer o ganfyddiadau ymchwil o safbwynt patrymau defnydd siaradwyr Cymraeg yr ardal
- canlyniadau yr arolwg a gynhaliwyd sy'n amlygu profiadau siaradwyr Cymraeg a dysgwyr yn yr ardal

Drwy edrych ar y prif negeseuon sy'n deillio o brofiadau pobl yn yr ardal ochr yn ochr â'r data swyddogol, mae anghenion sawl maes yn dod i'r amlwg:

- yr angen am fwy o gyfleoedd i bobl ifanc ddefnyddio'u Cymraeg y tu allan i'r ysgol ac ar ôl gadael yr ysgol (o faes hamdden, i fyd gwaith)
- yr angen am fwy o gyfleoedd i gynyddu hyder ac ehangu defnydd siaradwyr Cymraeg di-hyder a dysgwyr mewn sefyllfaoedd newydd
- yr angen i gyflogwyr gydnabod gwerth y Gymraeg i'w gweithleoedd a sicrhau cefnogaeth i siaradwyr Cymraeg
- yr angen i sicrhau bod y Gymraeg yn fwy amlwg yn y gymuned er mwyn hybu defnydd ehangach – yn glywadwy ac yn weladwy (er enghraifft drwy ddefnyddio bathodynau ac arwyddion iaith Gwaith).

Er yn Fenter ifanc ar ei newydd wedd, mae gwaith Menter Fro Morgannwg yn seiliedig ar adnabyddiaeth dda o'i chymuned ac anghenion ei chymuned ac mae'n meddu ar greadigrwydd a hyblygrwydd o ran mynd i'r afael â'r anghenion hynny. Mae gallu gan y Fenter i ymateb yn arloesol i anghenion lleol drwy brosiectau â phartneriaid, gan brofi hyn gyda Gŵyl Fach y Fro ac ati.

Agwedd arall sydd yn dod i'r amlwg yng ngwaith y Fenter yw nid ymateb i dargedau Llywodraeth Cymru yn unig mae'n gwneud, ond mae'r

gweithgareddau/gwasanaethau a ddarperir gan y Fenter hefyd yn cryfhau ac yn cyfoethogi'r hyn sy'n digwydd yn statudol ar lefel leol i hybu'r Gymraeg a chreu hawliau i siaradwyr Cymraeg.

Mae angen i awdurdodau lleol a'u partneriaid ymateb i Safonau'r Gymraeg, Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, a Mwy na Geiriau – lluo o ofynion ynglŷn â gwella gwasanaethau a chynyddu defnydd o'r Gymraeg. Bydd disgwyl iddyn nhw hefyd ymateb i ad-drefnu llywodraeth leol posibl a goblygiadau hynny i wasanaethau ar draws y rhanbarth. Felly, ni fu amser gwell i bwysleisio pwysigrwydd, cryfder ac arbenigedd y Fenter a'i phartneriaid fel ffynhonnell o gyngor ac arweiniad.

Mae cyfle gan bartneriaid a chyrrff i droi at y Fenter i gyd-gynllunio'n strategol ar draws nifer o sectorau i hybu a chynyddu defnydd o'r Gymraeg yn eu hardaloedd, gyda chyfleoedd am gydweithio ar draws sawl maes, ee:

- Addysg
- Gwasanaethau ieuenctid
- Hamdden
- Iechyd a Gofal
- Trechu tlodi
- Datblygu economaidd
- Gwaith a sgiliau
- Gwirfoddoli

Nod yr argymhellion sy'n dilyn yw amlygu'r anghenion sy'n codi er mwyn sicrhau cynnydd yn nifer siaradwyr Cymraeg a defnydd y Gymraeg yn y cymunedau ar draws yr ardal hon. Nid at sylw'r Fenter yn unig yw'r argymhellion hyn. Maen nhw'n crynhoi yr hyn sydd angen digwydd ar lefel ehangach na'r Fenter ei hun, er mwyn creu sefyllfa gryfach i'r Fenter allu parhau i ddatblygu ac ehangu ei darpariaeth yn y ffordd mwyaf strategol ac effeithiol.

6. Argymhellion

Mae'r argymhellion hyn yn crynhoi'r meysydd sydd angen sylw pellach yn ôl yr hyn sy'n dod i'r amlwg yn y proffil ac maen nhw'n berthnasol i'r holl bartneriaid lleol, rhanbarthol a chenedlaethol sydd ynghlwm ag ymestyn cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg:

Cyffredinol

1. Dylai Llywodraeth Cymru sicrhau bod anghenion rhanbarthol yn cael eu hystyried yn llawn a'u hymgorffori i'r Strategaeth Iaith nesaf, gan gydnabod potensial am dwf yn nifer a chanran siaradwyr Cymraeg y rhanbarth hwn.
2. Dylai'r Awdurdodau Lleol gynllunio a gweithredu Strategaethau Hybu a Hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg gyda'u Menter Iaith leol a phartneriaid eraill. Mae cyfleoedd i weithio gyda'r Fenter leol i gydlynu prosiectau ac ymchwil i fylchau mewn gwasanaethau a darpariaethau ar draws y sir.
3. Ar sail eu cynlluniau/strategaethau, dylai Awdurdodau Lleol a Llywodraeth Cymru ddiogelu adnoddau digonol ar gyfer gwasanaethau Cymraeg, ac adnoddau digonol i hybu a hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg yn y gymuned.
4. Dylai Llywodraeth Cymru sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn ystyried y Gymraeg ac anghenion siaradwyr Cymraeg yn effeithiol wrth ymateb i'w gofynion statudol o dan y Ddeddf Llesiant a Chenedlaethau'r Dyfodol.
5. Dylai'r Mentrau Iaith drafod gyda'u partneriaid sut i atgyfnerthu rôl y Fforwm Iaith er mwyn manteisio i'r eithaf ar botensial y corff hwn i'w cynorthwyo mewn ffordd ddeinamig a strategol i'r dyfodol.

Y Cartref

6. Dylid sefydlu eglurder o ran cynllunio a chydweithio strategol yn lleol ac yn rhanbarthol rhwng yr holl fudiadau sy'n darparu gwasanaethau teuluol, gan gynnwys Cymraeg i Blant, Mudiad Meithrin, Teuluoedd yn Gyntaf, yr Urdd, Cymraeg i Oedolion,

Dechrau'n Deg a Chymunedau'n Gyntaf. Dylai'r Llywodraeth sicrhau eglurder pellach wrth ddyrannu targedau a chyllid i fudiadau yn y maes hwn.

7. Dylid datblygu a chefnogi cynlluniau cefnogi rhieni i ddefnyddio'r Gymraeg yn y cartref i godi hyder a gallu i siarad Cymraeg.
8. Dylid cynllunio lleoliadau gofal plant yn strategol gyda phartneriaid er mwyn datblygu darpariaeth cynlluniau gofal cyflawn yn Gymraeg sy'n ymateb i anghenion teuluoedd yn lleol.
9. Dylai'r Mentrau a'u partneriaid gyd-drefnu digwyddiadau cymdeithasol ar gyfer hyrwyddo'r Gymraeg ymhlith teuluoedd.

Y Gymuned

10. Dylai Awdurdodau Lleol a'r Mentrau drafod a chynllunio gweithgareddau a digwyddiadau cymunedol sydd wedi'u targedu'n effeithiol i hwyluso a chynyddu'r defnydd o'r Gymraeg gyda'u partneriaid eraill.
11. Dylai cynlluniau Trechu Tlodi, gan gynnwys Cymunedau'n Gyntaf, Teuluoedd yn Gyntaf a Dechrau'n Deg gynllunio rhaglenni a datblygiadau gweithredol cyfrwng Cymraeg mewn partneriaeth â mudiadau lleol.
12. Dylai'r Mentrau a'r partneriaid ystyried sut i gynnig cyfleoedd gwirfoddoli mwy amrywiol i gwmpasu cyfleoedd i bobl ifanc a dysgwyr.

Addysg

13. Dylai polisïau Awdurdodau Lleol amlygu bod mynediad i addysg Gymraeg yn flaenoriaeth gan sicrhau mynediad teg a chyfartal i bawb. Dylent hefyd sicrhau na fyddai unrhyw doriadau trafndiaeth yn cael effaith andwyol ar niferoedd sy'n gallu cael mynediad i addysg Gymraeg.
14. Mae angen arweiniad cadarn gan y Llywodraeth i Gynlluniau Strategol y Gymraeg mewn addysg yn lleol ac yn rhanbarthol i osod targedau pellgyrhaeddol wrth gynllunio twf a dilyniant mewn Addysg Gymraeg a chynyddu'r ddarpariaeth addysg Gymraeg.

Plant a Phobl Ifanc

15. Dylai Cyngorau Sir a Llywodraeth Cymru weithio ar y cyd â'r Mentrau i sicrhau bod y buddsoddiad a thwf mewn addysg Gymraeg yn y rhanbarth yn cael eu cyfoethogi a'u cefnogi gan gyfleoedd hamdden a chymunedol amrywiol cyfrwng Cymraeg i blant a phobl ifanc.
16. Dylai Cyngorau Sir ystyried heriau daearyddol yr ysgolion cyfun Cymraeg yn eu hardaloedd o ran targedu pobl ifanc y tu allan i'r ysgol oherwydd maint eu dalgylchoedd, a chynllunio'n ymarferol i ymateb i'r anghenion hynny.
17. Dylai partneriaid gyd-drafod i sicrhau bod darparwyr arbenigol o fewn y maes yng Nghymru (Plant yng Nghymru, Clybiau Plant Cymru ayb) yn cynnig gweithgareddau a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg.
18. Dylai'r Mentrau a'r partneriaid sicrhau arweiniad cadarn i Wasanaethau Ieuencid Awdurdodau Lleol o safbwynt darparu gwasanaethau cyfrwng Cymraeg digonol gan gynnwys cyfleoedd wythnosol, gwasanaethau cefnogi arbenigol a chyfleoedd ymgynghori a chyfranogi.
19. Dylid gwrandao ar lais a barn siaradwyr ifanc y Gymraeg eu hunain wrth gynllunio, trefnu, a darparu fel bod ganddynt fewnbwn llawn.

Dysgu Cymraeg

20. Mewn cydweithrediad â phartneriaid Cymraeg, Awdurdodau Lleol ac Ysgolion, mae lle i'r Canolfannau Cymraeg i Oedolion gynnog rhaglen o ddsbarthiadau a gweithgareddau heb ogwydd ar gymwysterau, ond yn hytrach, bwyslais ar wirfoddoli a defnyddio'r iaith yn gymunedol.
21. Mae angen sicrhau darpariaethau a chyfleoedd am ddim i bobl sydd am ddysgu Cymraeg mewn ardaloedd di-freintiedig.

Y Gweithle

22. Mewn partneriaeth â'r Mentrau, dylai Awdurdodau Lleol a Llywodraeth Cymru sicrhau cefnogaeth briodol i gynlluniau pellgyrhaeddol y cynllun Marchnad Lafur Cyfrwng Cymraeg ar draws y rhanbarth.
23. Dylai'r Mentrau barhau i hyrwyddo defnydd cyflogwyr o fathodynau Iaith Gwaith i dargedu, adnabod, a dathlu lleoliadau sy'n cyflogi gweithwyr Cymraeg.

Cyfryngau Cymdeithasol

24. Dylai Llywodraeth Cymru barhau i fuddsoddi mewn twf ac argaeledd deunyddiau cyfryngau cymdeithasol cyfrwng Cymraeg a hybu cynlluniau a phrosiectau lleol ar lefel y Mentrau.
25. Mewn cydweithrediad â'r Mentrau, partneriaid y Gymraeg a datblygwyr cyfryngau cymdeithasol a chyfryngau Cymraeg, dylid datblygu a gweithredu cynlluniau llawr gwlad lleol i ehangu defnydd cyfryngau cymdeithasol yn Gymraeg.

7. Adnoddau Defnyddiol

Gwefan **Statiaith**

Gwefan **InfoBase Cymru** sef gwefan Uned Ddata Llywodraeth Leol Cymru lle gellir chwilio am wybodaeth am y Gymraeg ar lefel ardal leol (LSOA)

Y defnydd o'r Gymraeg yng Nghymru, 2013-15 Llywodraeth Cymru a Chomisiynydd y Gymraeg; Tachwedd 2015

Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned, Astudiaeth Ymchwil Prifysgol Bangor ar ran Llywodraeth Cymru; Hydref 2015

Hefyd ar gael yn Gymraeg: deall y defnydd a'r diffyg defnydd o'r Gymraeg Cyngor ar Bopeth; Mawrth 2015

Bwrw Mlaen Llywodraeth Cymru; 2014

Adolygiad o Waith y Mentrau, y Cynlluniau Gweithredu a Chynllun Hybu'r Gymraeg Aman Tawe Prifysgol Caerdydd, 2013

Cymunedau yn Gyntaf a Dwyieithrwydd: Ateb yr Her Menter a Busnes

Anghenion o ran Sgiliau Cymraeg mewn Wyth Sector Llywodraeth Cymru 2014

Arolwg o ddefnydd yr iaith Gymraeg ym Mro Morgannwg Menter Bro Morgannwg 2013